

ΤΕΧΝΙΚΟ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΡΙΟ ΕΛΛΑΔΑΣ

ΟΜΙΛΙΑ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΠΑΛΙΑ

Καλησπέρα σας. Κατ' αρχάς θέλω να ευχαριστήσω το Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας για την πρόσκληση να μιλήσω για αυτό το συγκεκριμένο θέμα, ένα θέμα που είναι βέβαια νομικό και αφορά ευρύτερα και άλλες επιστήμες, μεταξύ των οποίων και επιστήμονες που ανήκουν στο Τεχνικό Επιμελητήριο, δεδομένου ότι αυτοί οι οποίοι συντάσσουν τις μελέτες περιβαλλοντικών επιπτώσεων ή τις μελέτες επικινδυνότητας για τη διάθεση στην αγορά ενός προϊόντος ή μιας ουσίας, είναι επιστήμονες τεχνικοί των θετικών επιστημών, Χημικοί Μηχανικοί, Πολιτικοί Μηχανικοί, Αρχιτέκτονες κτλ.

Μ' αυτή λοιπόν την έννοια έχει συνάφεια το συγκεκριμένο θέμα με το Τεχνικό Επιμελητήριο.

Θα ήθελα εισαγωγικά να τονίσω πως η αρχή της προφύλαξης είναι μια αρχή γενικού χαρακτήρα η οποία εξ αιτίας αυτού του χαρακτηριστικού της του γενικού, μπορεί ν' απλωθεί σε πάρα πολλά θέματα και αυτό ενέχει τον κίνδυνο να χάσουμε μερικές φορές το στόχο.

Θα προσπαθήσω να προσανατολίσω τη συζήτηση σε όσο το δυνατόν πιο συγκεκριμένα σημεία μέσα από τα οποία θα φανεί η χρησιμότητα της εν λόγω αρχής και κατά πόσο

μπορεί να συμβάλλει στην αντιμετώπιση των προβλημάτων για τα οποία έχει εισαχθεί, που τα προβλήματα αυτά είναι προβλήματα προστασίας του περιβάλλοντος και της υγείας του ανθρώπου.

Θα ήθελα κατ' αρχάς να τονίσω πως η αντιμετώπιση των σύγχρονων κινδύνων από το Δίκαιο στηρίζεται σε δύο βασικές ιδέες, δυο ας πούμε βασικές παραδοχές.

Η πρώτη παραδοχή είναι ότι μερικές από τις συνέπειες της ανθρώπινης δράσης οι οποίες ενδέχεται να προσβάλλουν την υγεία του ανθρώπου, το περιβάλλον και την υγεία των άλλων εμβίων όντων, δεν είναι αποδεκτές.

Η δεύτερη παροχή είναι ότι η μη αποδεκτή βλάβη για την οποία μίλησα παραπάνω, θα πρέπει ν' αποφευχθεί εκ των προτέρων παρά να υπάρξει αποκατάσταση εκ των υστέρων. Αυτό είναι πάρα πολύ σημαντικό διότι μέχρι τώρα το Δίκαιο δεν είχε αναπτύξει προληπτικούς μηχανισμούς και αυτό είχε σαν αποτέλεσμα η αντιμετώπιση των βλαβών να γίνεται μετά τη δημιουργία τους μέσα από τους μηχανισμούς της αποζημίωσης.

Όπως καταλαβαίνει κανείς, αυτό δεν είναι αποτροπή περιβαλλοντικών κινδύνων, αλλά μια αποζημίωση για τις ήδη διαπραχθείσες ζημιές και κυρίως άφηνε ανενόχλητους όσους προσέβαλλαν το περιβάλλον διότι αυτή τη στιγμή το περιβάλλον δεν ανήκει σε κανέναν, δεν είχε κανείς και έννομο συμφέρον να προσφύγει στο Δικαστήριο για να ζητήσει αποζημίωση.

Σε αυτά τα δύο ζητήματα που ανέφερα πριν, τίθενται μερικά ερωτήματα. Το πρώτο ερώτημα είναι ποιοι κίνδυνοι βλάβης είναι αποδεκτοί, πώς μπορούν ν' αποτραπούν καλύτερα, πώς μπορεί να γνωρίζει κανείς ποια πρέπει να είναι τα μέτρα τα οποία θα ληφθούν τη στιγμή που η βλάβη δεν έχει επέλθει ακόμη.

Η απάντηση σ' αυτά τα ερωτήματα όπως είναι φυσικό, δε μπορεί παρά να δοθεί σ' ένα πλαίσιο αβεβαιότητας, διότι τα ζητήματα προστασίας του περιβάλλοντος και της υγείας του ανθρώπου, είναι ζητήματα στα οποία υπάρχει μια πολύ μεγάλη επιστημονική αβεβαιότητα, υπάρχουν πάρα πολλές προσεγγίσεις αναφορικά με την απόδειξη του αιτίου και του αποτελέσματος.

Αυτό λοιπόν το πλαίσιο αβεβαιότητας είναι το καινούργιο στοιχείο, το έδαφος πάνω στο οποίο αναπτύσσεται η αρχή της προφύλαξης.

Θα ήθελα να σας πω ένα συγκεκριμένο παράδειγμα που σχετίζεται με τα θέματα αυτά της αβεβαιότητας, ένα παράδειγμα που αφορά τη σχέση περιβάλλοντος και υγείας του ανθρώπου, διότι μια πολύ σημαντική διάσταση της προστασίας του περιβάλλοντος και της υγείας είναι αυτή που έχει να κάνει με την περιβαλλοντική υποβάθμιση και πώς αυτή η περιβαλλοντική υποβάθμιση έχει επιπτώσεις στην υγεία του ανθρώπου.

Ένα συγκεκριμένο παράδειγμα για την ύπαρξη αυτής της επιστημονικής αβεβαιότητας είναι το εξής: Υπάρχει η

περίπτωση όπου πρέπει να εξεταστεί κατά πόσον η έκθεση των ανθρώπων, ενός πληθυσμού σε μια χημική ουσία θα δημιουργήσει κυρίως βλάβες της υγείας ή, ας πούμε συγκεκριμένα, ανάπτυξη καρκίνου.

Τι γίνεται εν προκειμένω, τι κάνει η επιστήμη, πώς το εξετάζει και τι προβλήματα υπάρχουν: Εν προκειμένω λοιπόν η επιστήμη, επειδή υπάρχουν ηθικές απαγορεύσεις για πειραματισμό σε ανθρώπους και χρησιμοποιούν ζώα ή άλλους οργανισμούς, αδυνατεί να παράσχει οριστική γνώμη στα εξής κρίσιμα ζητήματα:

1) Ποιο είδος ζώου θα επιλεγεί για ν' αποτελέσει το αντικείμενο της έρευνας

2) Θα υπολογισθούν όλοι οι πιθανοί όγκοι που μπορεί να εμφανιστούν, δηλαδή και οι καλοήθειες και οι κακοήθειες;

3) Πώς θα γίνουν οι αναγωγές –και αυτό είναι το πολύ σημαντικό- από τις επιπτώσεις που προέρχονται από υψηλές δόσεις και είναι αυτές οι υψηλές δόσεις που γίνονται στα Εργαστήρια, οι επιπτώσεις που προέρχονται από την έκθεση σε χαμηλές δόσεις που είναι οι δόσεις οι οποίες υπάρχουν στην πραγματική ζωή;

4) Κατά πόσον η μελέτη για τις επιπτώσεις στα ζώα έχει ευθεία και άμεση εφαρμογή στους ανθρώπους;

Όλα αυτά τα ανωτέρω ζητήματα είναι εν πολλοίς άλυτα, οδηγούν τους επιστήμονες στο να παράξουν ένα αποτέλεσμα το οποίο σε καμία περίπτωση δε μπορεί να είναι αδιαμφισβήτητο και αντικειμενικό. Γι αυτόν ακριβώς το

λόγο στα πορίσματά τους υπεισέρχονται οι ηθικές τους προσωπικές αξίες ή οι κοσμοθεωρήσεις που έχουν και κυρίως το ποιος έχει παραγγείλει την έρευνα.

Αν την έρευνα π.χ. την έχει παραγγείλει μια εταιρεία η οποία θέλει να εισάγει την αγορά μιας ουσίας, είναι πολύ φυσικό ο επιστήμονας που διεξάγει αυτή τη μελέτη επικινδυνότητας ν' αποκρύψει ή να μη θέλει να εξετάσει τα στοιχεία από τα οποία θα φανεί ενδεχόμενη επικινδυνότητα.

Η πολυπλοκότητα λοιπόν των φαινομένων και ο περιορισμός που υπάρχει στην επιστημονική γνώση σχετικά με αυτό, οδήγησε το Δίκαιο να προσπαθήσει να βρει τρόπους ν' αντιμετωπισθούν αυτά τα ζητήματα.

Αφ' ης στιγμής λοιπόν η επιστήμη δεν είναι σε θέση να μας παράσχει οριστική και αδιαμφισβήτητη γνώση για τα ζητήματα αυτά, πρέπει να υπάρξουν και άλλοι κοινωνικοί θεσμοί οι οποίοι να μπορούν να συμβάλλουν στην επίλυση αυτών των προβλημάτων. Ένας τέτοιος θεσμός είναι και το Δίκαιο. Το Δίκαιο λειτουργεί διαφορετικά σε σχέση με την επιστήμη διότι το Δίκαιο πρέπει να επιλύσει κάποια διαφορά σ' ένα συγκεκριμένο χρονικό ορίζονται και αυτή η διαφορά πρέπει να κατατείνει στην έκφραση μιας δίκαιης λύσης όπως λέμε για να μπορούν ν' αφομοιωθούν και οι πιθανές κοινωνικές εντάσεις ή εν πάση περιπτώσει ν' αποδοθεί η δικαιοσύνη όπως λέμε.

Σ' αυτή λοιπόν την περίπτωση, λόγω της ανεπάρκειας της επιστημονικής γνώσης, το Δίκαιο μπορεί να παίξει έναν καθοριστικό ρόλο στην επίλυση αυτών των ζητημάτων.

Μέχρι τώρα όμως το Δίκαιο ήταν προσανατολισμένο στην ασφαλή επιστημονική γνώση, στην αντικειμενική επιστημονική γνώση, στη βεβαιότητα.

Δηλαδή για να γίνει δυνατό να υπάρξουν ρυθμίσεις σχετικά με τα ζητήματα που μας αφορούν, της προστασίας, της υγείας και του περιβάλλοντος, ήταν υποχρεωτικό πριν από το Δίκαιο, για να προβεί σε ρυθμίσεις, να υπάρξει μια επιστημονική βεβαιότητα για τα συγκεκριμένα αυτά ζητήματα. Π.χ. εάν μια χημική ουσία μπορεί να έχει αρνητικές επιπτώσεις στον άνθρωπο ή αν δε μπορεί να έχει, αν θα έχει επιπτώσεις σε άλλα είδη κτλ.

Γι αυτόν ακριβώς το λόγο το Δίκαιο, μιλάμε για την περίοδο μέχρι το '80 περίπου, είχε αναπτύξει μια αντίληψη για αυτά τα ζητήματα προληπτική η οποία συνίστατο στην αναγωγή της αρχής της πρόληψης σαν βασική αρχή αντιμετώπισης αυτών των ζητημάτων.

Η αρχή της πρόληψης λοιπόν η οποία είναι μια παλιά αρχή για το Δίκαιο, υπάρχει σε μια απόφαση ενός διαιτητικού Δικαστηρίου του 1949, που για πρώτη φορά σε διεθνές επίπεδο έχει καθορισθεί ότι δεν πρέπει να προσβάλλεται το περιβάλλον από ενέργειες οι οποίες είναι προσβλητικές και πρέπει το κράτος εντός του οποίου υπάρχουν αυτές οι προσβλητικές ενέργειες για το

περιβάλλον, πρέπει να λαμβάνει μέτρα για να μη συμβαίνει αυτό, και μετά από αυτή την απόφαση υπήρξαν μια σειρά ρυθμίσεις τόσο στο διεθνές όσο και στο Κοινοτικό Δίκαιο που είχαν προσανατολιστεί στην αρχή της πρόληψης η οποία, επισημαίνω και πάλι, έχει σχέση με την επιστημονική αβεβαιότητα.

Αφ' ης στιγμής όμως έχουμε εισέλθει σ' ένα νέο πεδίο όπου υπάρχει η πολυπλοκότητα και η απροσδιοριστία αυτών των φαινομένων, είναι υποχρεωτικό ν' αντιμετωπίσει και το δίκαιο τα ζητήματα αυτά διαφορετικά.

Έτσι το Δίκαιο άρχισε ν' αποκτά μια προφυλακτική αντίληψη απέναντι σ' αυτά τα γεγονότα η οποία προφυλακτική αντίληψη παίρνει ένα κανονιστικό περιεχόμενο, δηλαδή ένα περιεχόμενο που στα νομικά σημαίνει ότι πρέπει να έχει έναν δεσμευτικό χαρακτήρα, μέσω της αρχής της προφύλαξης.

Η αρχή της προφύλαξης λοιπόν συνιστά μια τομή για το Δίκαιο του περιβάλλοντος, Διότι για πρώτη φορά το Δίκαιο γενικότερα αναγνωρίζει την άμεση σχέση που υπάρχει μεταξύ της επιστήμης και του Δικαίου, και του καθορισμού των σχέσεων και ότι υπάρχουν έντονες σχέσεις μεταξύ τους οι οποίες είναι πάρα πολύ σημαντικές και η μία, η επιστήμη, επιδρά επί του Δικαίου και το Δίκαιο επιδρά επί της επιστήμης.

Έτσι λοιπόν μπαίνουμε σε μια νέα φάση του Δικαίου, αυτό που ονομάζουμε «Δίκαιο ανοικτού πλαισίου», δηλαδή

το Δίκαιο πια δεν προσδιορίζεται μόνο αυτό καθαυτό από τις δικές τους ρυθμίσεις, αλλά προσδιορίζεται κι απ' το ευρύτερο περιβάλλον εντός του οποίου δρα και λειτουργεί και κυρίως από την ανάπτυξη της επιστημονικής γνώσης.

Έτσι λοιπόν, αυτός ο διάλογος, ο διαρκής διάλογος μεταξύ της επιστήμης και του Δικαίου οδήγησε στη δημιουργία αυτής της αρχής, της αρχής της προφύλαξης. Για πρώτη φορά, η Αρχή της προφύλαξης παίρνει μια διάσταση οικουμενική και γίνεται γνωστή σε όλο τον κόσμο, στη διάσκεψη του Ρίο το 1992, όπου εκεί σ' ένα κείμενο, στη διακήρυξη των Αρχών, ένα κείμενο που υπήρξε στη Συνδιάσκεψη αυτή, υπάρχει η Αρχή 15 της Διακήρυξη του Ρίο στην οποία αναφέρεται η Αρχή της προφύλαξης.

Είναι μια πάρα πολύ απλή Αρχή αν τη διαβάσει κανείς εκεί, λέει χονδρικόως πως όταν υπάρχουν απειλές βλάβης του περιβάλλοντος ή της υγείας του ανθρώπου και δεν έχουμε οριστική απόδειξη για τη σχέση αιτίου και αποτελέσματος, αυτό το πράγμα δεν είναι λόγος να μη ληφθούν μέτρα αντιμετώπισης αυτών των ζητημάτων.

Μέσα λοιπόν από αυτές τις γραμμές, από αυτή την πολύ απλή διατύπωση, κρύβεται ένας πάρα πολύ πλούσιος προβληματισμός ο οποίος έχει να κάνει με αυτά που σας είπα πριν, με τον τρόπο που το Δίκαιο έρχεται να συνεργαστεί με την επιστήμη.

Όμως για να οδηγηθούμε σ' αυτό το σημείο να υπάρξει αυτή η διακήρυξη του 1992 και μετά σε πάρα πολλά διεθνή

κείμενα έχει επαναληφθεί αυτή η αρχή της προφύλαξη, το δε Κοινοτικό Δίκαιο έχει εισαχθεί για πρώτη φορά το 1992 και υπάρχει στο άρθρο 174 αλλά αναφέρεται μόνο ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση στις πολιτικές για το περιβάλλον και την υγεία του ανθρώπου, πρέπει να λαμβάνει υπόψη την Αρχή της προφύλαξης χωρίς να την προσδιορίζει καθόλου.

Επανέρχομαι λοιπόν και λέω πως μέσα από την απλή διατύπωση για το τι σημαίνει η αρχή της προφύλαξης, υπάρχει μια ολόκληρη συζήτηση για τον τρόπο με τον οποίο πρέπει το Δίκαιο ν' αντιμετωπίζει την επιστήμη.

Μέχρι τώρα όπως προείπα, το Δίκαιο αντιμετώπιζε την επιστήμη μέσα από το πρίσμα της βεβαιότητας. Με την Αρχή της προφύλαξης, το Δίκαιο αντιμετωπίζει την επιστήμη μέσα από το πρίσμα της αβεβαιότητας. Αυτή είναι η καθοριστική διαφορά μεταξύ των δύο Αρχών.

Με βάση λοιπόν αυτή τη διατύπωση του Ρίο, η οποία διατύπωση του Ρίο επαναλαμβάνεται σε πάρα πολλές διατάξεις διεθνών συμβάσεων και πρωτοκόλλων δεσμευτικού χαρακτήρα, η αναφορά που έχει μια ιδιαίτερη σημασία σ' αυτή την αρχή, είναι η αναφορά στην ύπαρξη επιστημονικής αβεβαιότητας και στην ύπαρξη κινδύνου.

Όταν λοιπόν υπάρχει επιστημονική αβεβαιότητα, λένε όλες αυτές οι διατυπώσεις με τον α' ή τον β' τρόπο και παράλληλα υπάρχει κίνδυνος βλάβης της υγείας ή του περιβάλλοντος, τότε πρέπει να ληφθούν μέτρα προφυλακτικά.

Αυτές οι δυο βασικές έννοιες, η έννοια της επιστημονικής αβεβαιότητας και η έννοια του κινδύνου, είναι αυτές οι οποίες καθορίζουν τελικά και το περιεχόμενο της Αρχής της προφύλαξης. Και αυτό έχει μια ιδιαίτερη σημασία διότι αφ' ης στιγμής γνωρίζουμε πως στα περισσότερα ζητήματα που σχετίζονται με το περιβάλλον και την υγεία του ανθρώπου υπάρχει επιστημονική αβεβαιότητα, μπορούμε αν οδηγηθούμε με την άκριτη εφαρμογή της Αρχής της προφύλαξης στο να μην επιτρέψουμε τίποτα.

Αυτό σημαίνει στην καλύτερη των περιπτώσεων ότι δε θα έχουμε καμία οικονομική ανάπτυξη και στη χειρότερη των περιπτώσεων ότι θα έχουμε οπισθοδρόμηση.

Παράλληλα δε είμαστε μάρτυρες μιας κατάστασης όπου διοχετεύονται στην αγορά προϊόντα ή ουσίες ή υπάρχουν δραστηριότητες, οι οποίες έχουν ξεφύγει από κάθε έλεγχο. Ανάμεσα λοιπόν σ' αυτά τα δυο άκρα, πρέπει να λειτουργήσει η Αρχή της προφύλαξης και ν' αποκτήσει έναν ουσιαστικό και προωθητικό ρόλο για την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη.

Για να γίνει όμως αυτό πρέπει να προσδιοριστούν οι έννοιες της αβεβαιότητας και η έννοια του κινδύνου. Είναι έννοιες πάρα πολύ σημαντικές, οι οποίες άπτονται πολλών πεδίων θεωρητικών, απλώς θα προσπαθήσω με δυο τρία λόγια να δώσω ένα στίγμα σχετικά με τις δυο αυτές έννοιες.

Όταν λοιπόν μιλάμε για επιστημονική αβεβαιότητα κατ' αρχάς, εννοούμε τη δυνατότητα λανθασμένης εξαγωγής

συμπερασμάτων. Αυτή είναι μια πολύ απλή και νομίζω πάρα πολύ σωστή διατύπωση αναφορικά με την επιστημονική αβεβαιότητα.

Η αβεβαιότητα όμως εκλαμβάνεται υπό δύο τύπους: Είτε υπό τον τύπο μιας προσωρινής αδυναμίας να έχουμε ένα αποτέλεσμα, δεν έχουμε δηλαδή τα στοιχεία τα επιστημονικά στην παρούσα φάση, που σημαίνει ότι μπορεί να τα έχουμε και αργότερα, και υπάρχει κι ένας δεύτερος τύπος αβεβαιότητας που είναι η λεγόμενη επιστημολογική αβεβαιότητα, δηλαδή ότι ναι μεν δεν έχουμε σήμερα αυτή τη δυνατότητα είτε εργαλεία ν' αναλύσουμε έναν κίνδυνο και να οδηγηθούμε σε μερικές προβλέψεις, όμως αυτό θα υπάρχει στο διηνεκές εξαιτίας του γεγονός ότι η επιστήμη δεν είναι σε θέση να μας παράσχει οριστικές απαντήσεις διότι και η ίδια η επιστήμη σύμφωνα με αυτή την άποψη έχει μια περιορισμένη ορθολογικότητα.

Εξ αυτού λοιπόν του λόγου πρέπει αυτή την επιστημονική αβεβαιότητα να την δούμε υπό αυτό το πρίσμα, υπό το πρίσμα δηλαδή το επιστημολογικό. Νομίζω ότι αυτή είναι η ορθότερη προσέγγιση και είναι αυτή η οποία μπορεί να βοηθήσει περισσότερο στο να λειτουργήσει η αρχή της προφύλαξης.

Διότι διαφορετικά, όταν πάμε στην πρώτη προσέγγιση, δηλαδή στην προσωρινή αδυναμία της επιστήμης, τότε υπάρχει ο κίνδυνος να μη λαμβάνονται προφυλακτικά μέτρα ή να λαμβάνονται τα προφυλακτικά μέτρα, τα οποία όμως να

στηρίζονται πάντα στο προηγούμενο παράδειγμα της επιστημονικής βεβαιότητας.

Έτσι λοιπόν τα μέτρα αυτά μπορεί να ληφθούν για ένα μικρό χρονικό διάστημα, να υπάρξει μια επιστημονική εξήγηση σ' ένα μετέπειτα χρονικό διάστημα η οποία να αίρει μερικές αμφιβολίες αναφορικά με το προηγούμενο χρονικό διάστημα κι έτσι να πάψουν να λειτουργούν τα μέτρα προφύλαξης.

Νομίζω ότι αυτή δεν είναι μια ορθή προσέγγιση της αρχής της προφύλαξης, περισσότερο προσιδεάζει προς την επιστημολογική αβεβαιότητα της οποίας τα χαρακτηριστικά προσπάθησα πριν ν' αναπτύξω.

Το δεύτερο στοιχείο είναι το στοιχείο του κινδύνου για την εφαρμογή της αρχής της προφύλαξης. Εδώ τα πράγματα είναι πάρα πολύ λεπτά αλλά πάρα πολύ ενδιαφέροντα. Μέχρι τώρα η έννοια του κινδύνου θεωρείτο ένα αντικειμενικό γεγονός ποσοτικοποιημένο. Δηλαδή κίνδυνος σήμαινε ότι από μια έκθεση σε μια χημική ουσία να υπάρχει ένας από τους εκτιθέμενους χίλιους ανθρώπους να έχουμε έναν θάνατο.

Αυτή η πιθανότητα είναι η άλλη όψη του κινδύνου. Η ποσοτικοποίηση λοιπόν του φαινομένου του κινδύνου ήταν αυτή η οποία λειτουργούσε όλα αυτά τα χρόνια και έδενε πάρα πολύ ωραία και πάρα πολύ λογικά βέβαια με την προηγούμενη αντίληψη που υπήρχε για την επιστήμη, την αντίληψη της βεβαιότητας.

Αφ' ης στιγμής υπήρχε η επιστημονική βεβαιότητα για τις δυνατότητες επί αρνητικών επιπτώσεων στο περιβάλλον και στην υγεία ήταν πολύ φυσικό και ύστερα και στο θέμα αυτό του κινδύνου της στατιστικής να υπάρχουν οι ίδιες αντιλήψεις, άρα να ποσοτικοποιήσουμε τον κίνδυνο.

Αυτή όμως η έννοια δε μπορεί να συναρθρωθεί με την έννοια της επιστημονικής αβεβαιότητας έτσι όπως προσπάθησα να την προσδιορίσω πριν, την έννοια της επιστημολογικής αβεβαιότητας, δηλαδή ότι σε κάθε περίπτωση δε μπορούμε να έχουμε οριστική απάντηση για ένα φαινόμενο ή για ένα γεγονός.

Άρα το θέμα του κινδύνου πρέπει να το δούμε διαφορετικά, δηλαδή να θεωρήσουμε τον κίνδυνο όχι μόνο ως συνδεδεμένο αποκλειστικά με τα ζητήματα αυτά τα πρακτικά, με τα ζητήματα τα επιστημονικά, αλλά και με την πρόσληψη που έχουν οι άνθρωποι για τον κίνδυνο.

Αυτό είναι πάρα πολύ σημαντικό και θα μου επιτρέψετε να σταματήσω λίγο σε αυτό το σημείο. Αφ' ης στιγμής λοιπόν υπάρχει μια περιορισμένη ορθολογικότητα της επιστήμης να μας λύσει αυτά τα ζητήματα, αυτομάτως και ο ίδιος ο επιστήμονας που ασχολείται με αυτά, όταν θέλει να οδηγηθεί σ' ένα συγκεκριμένο αποτέλεσμα αναγκαστικά δεν θα λάβει υπόψη του μόνο τα πορίσματα της επιστήμης ή τα εργαλεία της επιστήμης, αφού αυτά δεν είναι σε θέση να μας παράσχουν οριστικές απαντήσεις, αλλά για ν' απαντήσει ο επιστήμονας στο θέμα αυτό του κινδύνου και ο ίδιος

χρησιμοποιεί τις δικές του απόψεις που έχει και πώς αντιμετωπίζει αυτά τα θέματα.

Άρα υπεισέρχεται κι εκεί μια υποκειμενική άποψη στα θέματα του προσδιορισμού του κινδύνου από την πλευρά της επιστήμης. Παράλληλα δε, τα θέματα αυτά των περιβαλλοντικών κινδύνων, ιδίως αυτών μαζικής κλίμακας, όπως π.χ. οι επιπτώσεις από την ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία, από τις κεραίες κινητής τηλεφωνίας ή οι επιπτώσεις που μπορεί να υπάρξουν από τους γενετικά τροποποιημένους οργανισμούς, αυτοί λοιπόν οι κίνδυνοι έχουν αγκαλιάσει πλατιές μάζες του κόσμου, πάρα πολλοί πολίτες σε όλες τις χώρες του κόσμου, αρχίζουν και αντιμετωπίζουν αυτούς τους κινδύνους και παίρνουν θέση απέναντι σ' αυτούς.

Επειδή λοιπόν σ' αυτούς τους συγκεκριμένους κινδύνους η επιστημονική γνώση δε μπορεί να παράσχει οριστική και αντικειμενική απάντηση οι πολίτες προσλαμβάνουν τους κινδύνους με διαφορετικό τρόπο απ' ό,τι οι επιστήμονες, με πιο διευρυμένο.

Δηλαδή ανάλογα με το πώς κάποιος εκτίθεται στον κίνδυνο, παίζει σημαντικό ρόλο αν θα τον αποδεχθεί ή όχι. Η έννοια π.χ. της ισότητας στους κινδύνους: Εάν οι πολίτες θεωρούν ότι δεν είναι όλοι ίσα εκτεθειμένοι απέναντι στον κίνδυνο, δε μπορούν να κάνουν αποδεκτό τον κίνδυνο.

Ένα δεύτερο στοιχείο είναι το θέμα των οικονομικών απολαβών απ' αυτή την έκθεση στον κίνδυνο. Οι πολίτες δεν

μπορούν να κάνουν αποδεκτή την έκθεσή τους σ' έναν κίνδυνο από τον οποίο δεν αποκομίζουν κανένα όφελος, απεναντίας είναι άλλοι αυτοί οι οποίοι αποκομίζουν όφελος.

Τρίτο στοιχείο είναι ότι επειδή οι πολίτες –και αυτό σχετίζεται με την επιστήμη- δεν είναι εξοικειωμένοι με τους κινδύνους αφού οι επιστημονικές απόψεις δε μπορούν να λειτουργήσουν υπέρ αυτής της κατεύθυνσης, να του εξηγήσουν δηλαδή περισσότερο γιατί όπως είπαμε αυτοί οι κίνδυνοι περισσότερο διαπερνώνται από απροσδιοριστία, αυτό το στοιχείο τους κάνει μερικές φορές να έχουν και μια τρομώδη αντίδρασή απέναντι στους κινδύνους που πολλές φορές να θεωρείται ότι δεν είναι ρασιοναλιστική.

Έτσι λοιπόν αυτές οι υποκειμενικές διαστάσεις του κινδύνου είναι υποκειμενικές αλλά δεν είναι ανορθολογικές. Σχετίζονται με πραγματικά δεδομένα. Διότι φαντάζεστε κάποιον να νιώθει ότι εκτίθεται άνισα σ' έναν κίνδυνο σε σχέση με κάποιον άλλον, και παράλληλα να μη νιώθει προσβολή εξ αιτίας αυτού του γεγονότος και να μη θέλει ν' αντιδράσει; Νομίζω το ανορθολογικό θα ήταν να μην αντιδράσει παρά ν' αντιδράσει.

Μέσα λοιπόν απ' αυτό το πρίσμα των δυο βασικών στοιχείων της επιστημονικής αβεβαιότητας και το κινδύνου, πρέπει να δούμε την εφαρμογή της αρχής της προφύλαξης.

Επειδή αυτά τα ζητήματα όπως γίνονται κατανοητό, δε μπορούν να χωρέσουν σε μερικές αράδες ενός νομοθετικού κειμένου, πολύ δε περισσότερο δε μπορούν ν' αποκτήσουν

έναν συγκεκριμένο χαρακτήρα, γι αυτόν ακριβώς το λόγο, τόσο στο Διεθνές Δίκαιο όσο και στο Κοινοτικό Δίκαιο δεν υπάρχει ένας σαφής ορισμός του κατώφλιου πέρα από το οποίο πρέπει, εάν το υπερβούμε δηλαδή πρέπει να υπάρξουν μέτρα προφύλαξης.

Δηλαδή στο Διεθνές Δίκαιο αρχικά υπάρχουν εκφράσεις γενικού χαρακτήρα με βάση τις οποίες πρέπει να λαμβάνονται προφυλακτικά μέτρα, δηλαδή ορίζεται το κατώφλι πέρα από το οποίο πρέπει να λαμβάνονται προφυλακτικά μέτρα.

Οι εκφράσεις που υπάρχουν στο Διεθνές Δίκαιο είναι πάρα πολύ αόριστες. Είτε λέει ότι μπορεί να υπάρχουν κίνδυνοι προσβολής του περιβάλλοντος, είτε να υπάρχει δυνατότητα προσβολής του περιβάλλοντος είτε να υπάρχουν βάσιμοι λόγοι ότι θα δημιουργηθεί ρύπανση ή ότι πιθανώς να δημιουργηθούν αρνητικές επιπτώσεις ή να υπάρχουν απειλές για σοβαρές ή αναστρέψιμες βλάβες.

Τα κείμενα τα νομοθετικά δε μπορούν να μας βοηθήσουν στο να μπορούμε να προσδιορίσουμε το κατώφλι πέρα από το οποίο εάν το υπερβούμε πρέπει να ληφθούν προφυλακτικά μέτρα. Γι αυτό ακριβώς πρέπει να υπάρχει η κάθε συγκεκριμένη περίπτωση και με βάση αυτή να δούμε πώς θα μπορέσουμε να την αντιμετωπίσουμε.

Και στο Κοινοτικό Δίκαιο ομοίως, στο οποίο υπάρχει μεγάλη επεξεργασία της αρχής της προφύλαξης, αυτό το

κατώφλι κι εκεί δεν ορίζεται με πάρα πολύ συγκεκριμένους όρους.

Ας πούμε σε μια ανακοίνωση της Επιτροπής η οποία ξεκίνησε την όλη συζήτηση, την πολύ μεγάλη συζήτηση για την αρχή της προφύλαξης σε μια ανακοίνωση της Επιτροπής το 2000, αναφέρεται ότι μέτρα προφύλαξης παίρνουμε όταν υπάρχει δυνατότητα προσβολής του περιβάλλοντος, γενικώς και αορίστως.

Αυτό το πρόβλημα αντιμετωπίστηκε από τον κοινοτικό δικαστή, αλλά και ο κοινοτικός δικαστής κι αυτός είχε προβλήματα προσδιορισμού αυτού του κατωφλιού, προσδιορισμού δηλαδή των όρων υπό τους οποίους πρέπει να εφαρμοστεί η αρχή της προφύλαξης, δηλαδή να ληφθούν μέτρα προφύλαξης.

Ο κοινοτικός δικαστής, παγίως πια μετά μια πολύ σπουδαία υπόθεση, την υπόθεση Pfizer, λέει σε όλες του τις αποφάσεις έκτοτε ότι λαμβάνονται προφυλακτικά μέτρα όταν υπάρχει ένας κίνδυνος ο οποίος δεν είναι αποδεκτός και ο κίνδυνος αυτός δεν πρέπει να είναι υποθετικός αλλά είναι ένας κίνδυνος ο οποίος πρέπει να στηρίζεται στην επιστημονική γνώση, έστω και στη μειοψηφούσα. Αυτό έχει πάρα πολύ μεγάλη σημασία.

Τι σημαίνει αυτό το πράγμα: Σημαίνει πως για να εφαρμοστεί η αρχή της προφύλαξης, πρέπει κατ' αρχάς στην επιστημονική κοινότητα να υπάρχει μια επιστημονική γνώμη έστω και μειοψηφούσα όπως είπα πριν, η οποία όμως να

είναι σοβαρά δομημένη, να είναι αναγνωρισμένη από έναν κύκλο επιστημόνων, όχι από την πλειοψηφία, έστω και από τη μειοψηφία αλλά να είναι αναγνωρισμένη, μέσα από την απόφαση αυτή να προκύπτει ότι για μια συγκεκριμένη δραστηριότητα ή για ένα συγκεκριμένο προϊόν ή για μια ουσία, μπορεί να υπάρξουν αρνητικές επιπτώσεις στο περιβάλλον ή στην υγεία του ανθρώπου.

Σ' αυτή λοιπόν την περίπτωση λέει ο κοινοτικός δικαστής ότι δεν πρέπει να εφαρμοστεί η αρχή της προφύλαξης, υπό τον όρο βέβαια πως αυτό το πράγμα δεν μπορεί να θεωρηθεί υποθετικό, δηλαδή κάτι που να αφορά μόνο αυτό τον επιστήμονα που από την περιέργειά του οδηγήθηκε σ' αυτό το συμπέρασμα έστω κι αν έχει μια επιστημονική δομή η άποψή του.

Πρέπει παράλληλα αυτό να είναι ένας κίνδυνος αντιληπτός κι από την κοινωνία λέει ο κοινοτικός δικαστής. Και πώς γίνεται αυτό, να είναι αντιληπτός από την κοινωνία; Όταν μέσα από διάφορες θεσμικές εκφράσεις υπάρχει μια αγωνία στον α' ή στο β' βαθμό της κοινωνίας για ένα προϊόν, μια ουσία ή μια δραστηριότητα.

Έτσι, σε μια υπόθεση ο κοινοτικός δικαστής, στην υπόθεση Φεντέζα, αναφέρθηκε πως είναι δικαιολογημένο η Επιτροπή να εφαρμόζει την αρχή της προφύλαξης για τη απόσυρση από την αγορά μιας ουσίας, ήταν το συγκεκριμένο θέμα, διότι πρώτον υπάρχει στην επιστημονική κοινότητα μια άποψη έστω και μειοψηφούσα η οποία όμως είναι

σοβαρή, που μιλά για τον κίνδυνο βλάβης της υγείας και κυρίως της υγείας των ζώων, και κυρίως λέει ο κοινοτικός δικαστής ότι η ευρωπαϊκή κοινή γνώμη έχει αντιδράσει αρνητικά απέναντι σ' αυτό τον κίνδυνο και δεν τον αποδέχεται όπως λέει χαρακτηριστικά, αναφέρει ο κοινοτικός δικαστής, ο κίνδυνος αυτός αναφέρεται σε κείμενα θεσμικών οργάνων όπως είναι η κοινωνική και οικονομική Επιτροπή της Κοινότητας ή μια Πανευρωπαϊκή Επιτροπή Ευρωπαίων καταναλωτών που αναγνωρίζει από την ευρωπαϊκή Κοινότητα.

Βλέπουμε λοιπόν ότι ο κοινοτικός δικαστής προσέφυγε σ' αυτά τα θεσμικά όργανα για να μπορέσει να δικαιολογήσει την εφαρμογή των μέτρων προφύλαξης, για την εφαρμογή της αρχής της προφύλαξης.

Κατανοεί λοιπόν κανείς ότι τα ζητήματα είναι πάρα πολύ λεπτά και ότι σε κάθε περίπτωση πρέπει να βλέπουμε τα συγκεκριμένα ζητήματα όσο το δυνατόν μπορούμε περισσότερο συγκεκριμένα. Και εννοώ όσο το δυνατόν περισσότερο συγκεκριμένα, λέγοντας πως πρέπει να λαμβάνουμε υπόψη όλες τις παραμέτρους, και τις επιστημονικές αλλά και τις κοινωνικές ή οικονομικές παραμέτρους.

Βέβαια δε μπορούμε σε ό,τι αφορά το τελευταίο, τις οικονομικές παραμέτρους, να λαμβάνουμε υπόψη μας μια αντίληψη η οποία αρχίζει και τελευταία να κερδίζει έδαφος στην Ευρωπαϊκή Ένωση που νομίζω όμως ότι στο τέλος δε

θα συμβεί αυτό, είναι η αντίληψη της ανάλυσης κόστους οφέλους.

Υπάρχει μια αντίληψη σύμφωνα με την οποία δικαιολογούνται να λαμβάνονται μέτρα μεταξύ των οποίων και μέτρα προφύλαξης, άρα να εφαρμόζεται η αρχή της προφύλαξης, όταν οι ζημίες θα είναι μικρότερες από τα οφέλη.

Για να γίνει όμως αυτός ο υπολογισμός, κατανοεί κανείς πως όταν από την πλευρά των ωφελειών βάζουμε το πόσες ανθρώπινες ζωές μπορούν να μην υποστούν κινδύνους βλάβης της υγείας τους ή ακόμα να υποστούν το θάνατο από μια έκθεση σε μια ουσία, στο θέμα το άλλο του κόστους βάζουμε το κόστος με την έννοια του πόσα θ' απωλέσει η εταιρεία, η επιχείρηση η οποία θα εισάγει στην αγορά αυτή την ουσία, αυτό νομίζω είναι ένα ζήτημα πάρα πολύ πολύπλοκο αλλά σε κάθε περίπτωση δε συνδέεται με την προστασία του περιβάλλοντος και της υγείας του ανθρώπου για έναν και απλό λόγο: Ότι για να μπορέσει να λειτουργήσει αυτή η ανάλυση κόστους οφέλους είναι υποχρεωτικό ν' ανάγουμε και την ανθρώπινη ζωή σε μια οικονομική μονάδα..

Πρέπει να ορίσουμε δηλαδή το πόσο αξίζει και μια ανθρώπινη ζωή. Αυτό, όπως κατανοεί κανείς και με βάση τον πολιτισμό μας (...) και για την αξιολόγηση των περιβαλλοντικών αγαθών, πώς θ' αξιολογήσεις π.χ. ένα

πτηνό, μια κατηγορία πτηνών που μπορούν να υποστούν βλάβη από την έκθεσή τους σε χημικές ουσίες.

Είναι ζητήματα πάρα πολύ δύσκολα, η προσέγγιση αυτή δε νομίζω ότι μπορεί να βοηθήσει, πρέπει απλώς να λαμβάνουμε υπόψη μας άλλες παραμέτρους και κυρίως κοινωνικές παραμέτρους και όχι οικονομικές παραμέτρους.

Έρχομαι τώρα σ' ένα τελευταίο σημείο σχετικά με το πού εφαρμόζεται η αρχή της προφύλαξης. Δηλαδή ποιους αφορά και ποιους τομείς. Ξεκινώ από το δεύτερο, από το ποιους τομείς. Ενώ ξεκίνησε σαν μια γενική αρχή που αφορά το περιβάλλον, αυτή η αρχή επεκτάθηκε και αφορά όχι μόνο το περιβάλλον αλλά αφορά και την υγεία του ανθρώπου, ακόμα και τη υγεία των εργαζόμενων στους χώρους εργασίας.

Αυτό έχει να κάνει με το γεγονός ότι σε ευρωπαϊκό επίπεδο, όλες οι πολιτικές σύμφωνα με το άρθρο 6 πρέπει να είναι πολιτικές οι οποίες να λαμβάνουν υπόψη, όποια πολιτική αρθρώνεται σε επίπεδο ευρωπαϊκό, πρέπει να λαμβάνει υπόψη και αυτές τις περιβαλλοντικές διαστάσεις.

Επομένως οποιαδήποτε πολιτική της Κοινότητας πρέπει να διαπερνάται και από την περιβαλλοντική διάσταση, άρα και δι αυτής της οδού η αρχή της προφύλαξης εφαρμόζεται σε όλες τις πολιτικές της Κοινότητας είτε αφορά το περιβάλλον, είτε τη υγεία του ανθρώπου, είτε αφορά της τηλεπικοινωνίες, είτε αφορά τις μεταφορές κτλ.

Αυτό το θέμα έχει λυθεί οριστικά, έχει λυθεί από τον κοινοτικό δικαστή και παρά το γεγονός ότι δεν υπάρχει στα νομοθετικά κείμενα, εν τούτοις αυτή η συνεχής νομολογία έχει καταστήσει αυτό το συγκεκριμένο ζήτημα αναμφισβήτητο.

Ένα δεύτερο θέμα που έχει να κάνει με την εφαρμογή της αρχής προφύλαξης είναι ποιους αφορά. Κι εδώ είναι ένα λεπτό σημείο. Αφορά μόνο το Δημόσιο ή αφορά και τους ιδιώτες; Δηλαδή η αρχή της προφύλαξης εφαρμόζεται μόνο όταν πρέπει να κινηθεί η Διοίκηση για να λάβει προληπτικά μέτρα ή αφορά και τους ιδιώτες όταν δρουν σ' ένα συγκεκριμένο περιβάλλον, εισάγουν δηλαδή μια ουσία στην αγορά ή έχουν μια δραστηριότητα;

Και στο Κοινοτικό Δίκαιο το θέμα αυτό έχει λυθεί. Σύμφωνα με την πάγια νομολογία κι εγώ του ΔΕΚ, η αρχή της προφύλαξης αφορά τόσο τις δημόσιες αρχές όσο και τους ιδιώτες. Επομένως και οι ιδιώτες, όχι μόνο οι δημόσιες Αρχές, έχουν υποχρέωση να λαμβάνουν μέτρα προφύλαξης όταν το απαιτούν οι συνθήκες.

Και στην περίπτωση που δεν λάβουν αυτά τα μέτρα, μπορούν εναντίον των ιδιωτών να υπάρξουν δυο ενέργειες, είτε η πρώτη ενέργεια να υπάρξει μια αίτηση για να υπάρξουν προληπτικά μέτρα από τα Δικαστήρια, από τα πολιτικά Δικαστήρια, είτε εάν ακόμη υπάρξουν ζημίες που αποδειχθούν εκ των υστέρων ότι υπάρχουν εξ αιτίας μιας δραστηριότητας ενός ιδιώτη, τότε η εφαρμογή των

διατάξεων της αποζημίωσης πρέπει να διαπερνάται και αυτή από την αρχή της προφύλαξης με την έννοια ότι και αν ακόμα δεν ήταν σίγουρο ότι υπήρξε την εποχή που εισήγετο στην αγορά μια ουσία και μια δραστηριότητα απ' την οποία είχαμε επίπτωση στην υγεία δεν είχαμε πλήρη επιστημονική απόδειξη για τη σχέση αιτίου και αιτιατού, το γεγονός ότι εκ των υστέρων αποδεικνύεται ότι υπάρχει, αυτό δίνει τη δυνατότητα να υπάρξει αποζημίωση.

Όπως καταλαβαίνει κανείς, καταλαβαίνουν οι νομικοί περισσότερο, οι συνάδελφοί μου που είναι εδώ, αυτό είναι μια καινούργια αντίληψη περί αποζημίωσης που δεν έχει σχέση με αυτό που λέγαμε παλιά ότι για να είναι άδικη η πράξη πρέπει κανείς να έχει τη δυνατότητα σαν μέσος άνθρωπος ν' αντιληφθεί ότι αυτό το πράγμα μπορεί να έχει αρνητικές επιπτώσεις.

Αυτό λοιπόν με βάση την εφαρμογή της αρχής της προφύλαξης τίθεται κατά μέρος και κατά κάποιον τρόπο θα λέγαμε η ευθύνη αντικειμενικοποιείται, από υποκειμενική γίνεται αντικειμενική κατά κάποιον τρόπο.

Αυτό υπάρχει σε πάρα πολλά νομοθετικά κείμενα, τόσο στο Διεθνές Δίκαιο αλλά όσο και στο Κοινοτικό Δίκαιο. Νομίζω πως με βάση αυτά που ανέφερα παραπάνω και θα κλείσω πολύ σύντομα –θα μου είναι πολύ ευχάριστο και εποικοδομητικό να υπάρξει μια συζήτηση μετά- νομίζω ότι πρέπει να οδηγηθώ σε μερικές καταληκτικές επισημάνσεις.

Η πρώτη είναι ότι η αρχή της προφύλαξης είναι η αρχή η οποία φέρνει στο νομικό πεδίο τα ζητήματα της επιστήμης, φέρνει στο πεδίο της συζήτησής της η αρχή της προφύλαξης στο νομικό πεδίο, επαναλαμβάνω, ζητήματα που σχετίζονται με τη φιλοσοφία της επιστήμης, με την κοινωνιολογία της επιστήμης, ακόμα και ζητήματα που σχετίζονται με την ψυχολογία όπως αυτό που σας ανέφερα πριν –να σας θυμίσω την πρόσληψη των κινδύνων από την πλευρά του κοινού, που είναι ψυχολογικοί μηχανισμοί αυτοί στους οποίους αναφέρθηκα.

Δεύτερον, με βάση αυτά τα οποία σας ανέφερα, η αρχή της προφύλαξης αφήνει ευρέα περιθώρια δράσης στα αρμόδια όργανα για τη λήψη των αποφάσεων. Και αφήνει ευρέα περιθώρια δράσης για τον απλούστατο λόγο ότι αφ' ης στιγμής υπάρχουν επιστημονικές αβεβαιότητες, το αρμόδιο όργανο μπορεί να κινηθεί σε μια γκάμα πάρα πολύ ευρεία, που δε μπορούσε πριν, που τον καθόριζε πριν η επιστημονική γνώση η αναντίρρητη.

Αφ' ης στιγμής τώρα δεν υπάρχει αυτό το πράγμα, έχει ευρέα περιθώρια δράσης. Όμως αυτά τα ευρέα περιθώρια δράσης δεν πρέπει να λειτουργήσουν μ' έναν τέτοιο τρόπο που να φτάσουμε σε αποφάσεις της Διοίκησης οι οποίες μπορεί να είναι αυθαίρετες, αλλά σ' αυτή την περίπτωση πρέπει η Διοίκηση να έχει μεν ευρέα περιθώρια δράσης, να περιορίζεται όμως από μια γενική αρχή του

Κοινοτικού Δικαίου, που είναι η αρχή του υψηλού επιπέδου προστασίας του περιβάλλοντος και της υγείας του ανθρώπου.

Επομένως ναι μεν έχει ευρέα περιθώρια δράσης η Διοίκηση, πλην όμως αυτά πρέπει να κινούνται στα πλαίσια της υψηλής προστασίας του περιβάλλοντος και της υγείας του ανθρώπου.

Τρίτη επισήμανση: Φαίνεται ότι η αρχή της προφύλαξης που είναι μια αρχή η οποία είναι σχετικά νέα, αν αναλογιστεί κανείς ότι η πρώτη απόφαση του Κοινοτικού Δικαστηρίου που εφαρμόζει την αρχή της προφύλαξης είναι μια απόφαση του 1996, για την υπόθεση των τελών αγγελάδων, έχουμε δηλαδή περίπου 10 χρόνια εφαρμογής της αρχής της προφύλαξης, πολύ λίγα για να μπορέσει κανείς να έχει μια οριστική άποψη για το συγκεκριμένο αυτό ζήτημα.

Όμως πρέπει να πούμε πως όλο αυτό το διαρρέυσαν διάστημα, η κοινοτική νομοθεσία σε όλα τα επίπεδα, σε όλους τους τομείς του περιβαλλοντικού Δικαίου, οι οδηγίες ή οι κανονισμοί εμφορούνται πάντα από την αρχή της προφύλαξης, είτε έμμεσα είτε άμεσα. Έχει σημασία να πει κανείς πως σε σημαντικά κείμενα, πολύ σημαντικά κείμενα του κοινοτικού Δικαίου του περιβάλλοντος και της υγείας του ανθρώπου, στηρίζονται στην αρχή της προφύλαξης.

Αναφέρω δύο από αυτά: Είναι η οδηγία 2060 για την πολιτική των υδάτων, και το δεύτερο νομοθετικό κείμενο, κατά τη γνώμη μου το σημαντικότερο όλων, είναι το κείμενο για τον κανονισμό και την οδηγία που είναι δυο νομοθετικά

κείμενα, τα λεγόμενα «Rich» για τις χημικές ουσίες για την εισαγωγή τους στην αγορά, των χημικών ουσιών, και πώς θα γίνεται η αδειοδότηση κτλ.

Αυτά τα νομοθετικά κείμενα στηρίζονται στην αρχή της προφύλαξης κι αυτό έχει πάρα πολύ μεγάλη σημασία για την ερμηνεία τους, τόσο από την πλευρά της Διοίκησης όσο και από την πλευρά των Δικαστηρίων.

Βέβαια ενώ υπάρχει μια τέτοια πρόοδος στην Κοινότητα σε ό,τι αφορά την εφαρμογή της αρχής της προφύλαξης, παράλληλα με τη σύγκλιση των κανονιστικών συστημάτων ανάμεσα στις δυο πλευρές του Ατλαντικού που επιχειρείται τα τελευταία χρόνια, υπάρχει μια προσπάθεια απίσχνασης της αντίληψης αυτής της προφυλακτικής και μια προσπάθεια η οποία κατατείνει εμμέσως να άρει όλο αυτό το ιστορικό βάρος το οποίο έχει μέχρι τώρα η αρχή της προφύλαξης στην Ευρώπη.

Αυτό επιχειρείται κυρίως μέσα από την Λευκή Βίβλο για την ευρωπαϊκή διακυβέρνηση όπου για πρώτη φορά εισάγονται καινούργια στοιχεία για την Ευρώπη, στοιχεία που προέρχονται άμεσα από τ' αντίστοιχα αμερικανικά, όπου αυτά στηρίζονται κυρίως στην αντίληψη ανάλυσης κόστους οφέλους όπως σας ανέφερα πριν και στην αντίληψη ότι όσα προβλήματα και αν έχει η επιστήμη στην αντιμετώπιση των προβλημάτων, όμως πρέπει να μείνουμε πιστοί στο δόγμα της στέρεης επιστήμης.

Αυτό λοιπόν το ρεύμα έρχεται σε αντίθεση με την ροή η οποία υπήρχε μέχρι τώρα, νομίζω όμως ότι δεν έχει πιθανότητες επιτυχίας στην Ευρώπη και δεν έχει πιθανότητες επιτυχίας στην Ευρώπη για το γεγονός ότι η κουλτούρα η ευρωπαϊκή είναι διαφορετική κι είναι μια κουλτούρα η οποία στηρίζεται πάντοτε στην αντίληψη του υψηλού επιπέδου προστασίας του περιβάλλοντος, της υγείας του ανθρώπου χωρίς οι όροι αυτοί να ποσοτικοποιούνται, σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει ιδίως στις ΗΠΑ. Σας ευχαριστώ.